

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЕКОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЛІСОВОГО ТА САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ГЛЬОЗА ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 639.1.05 (477.42)

**КОМПЛЕКС БІОТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ З ПОЛІПШЕННЯ УМОВ
ПРОЖИВАННЯ КАБАНА ДИКОГО В УГІДДЯХ ТОВ “КЛУБ КСК”»**

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 205 – ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО

ПОДАЄТЬСЯ НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Олег ГЛЬОЗА

Керівник роботи:

Бездітко Людмила Володимирівна

к. в. наук, доцент

Житомир - 2025

Висновок кафедри

за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри лісового та садово-паркового господарства

№ _____ від «_____» _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Сірук Юрій Вікторович
(прізвище, ім'я, по батькові)

«_____» _____ 2025 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **Гльоза Олег Миколайович** захистив

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

АНОТАЦІЯ

ГЛЬОЗА О.М. : Комплекс біотехнічних заходів з поліпшення умов проживання кабана дикого в угіддях ТОВ “КЛУБ КСК”. - Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджено чисельність популяції дикого кабана та здійснено оцінку мисливських угідь ТОВ «КЛУБ «КСК» для існування дикого кабана. Встановлено, що середній клас бонітету становить – 3,42. Визначено, що існуюча чисельність популяції (180 особин) на 305 % більша за оптимальну чисельність (59 особин). Розроблено комплекс експлуатаційних і біотехнічних заходів, спрямованих не лише на поліпшення умов існування тварин, а й на регулювання їх чисельності. Обґрунтовано доцільність добування дикого кабана в межах 23,1 % (54 особини) від чисельності популяції протягом ревізійного періоду. Визначено потребу в заготівлі кормів для дикого кабана на найближчі три роки. Окреслено основні підходи до оптимізації та підтримання належного стану популяцій мисливських тварин у межах угідь господарства залежно від впливу чинників.

Ключові слова: ТОВ “Клуб КСК”, кабан дикий, мисливські угіддя, біотехнічні заходи, чисельність.

ANNOTATION

GLYOZA O.M.: A complex of biotechnical measures to improve the living conditions of wild boar in the lands of LLC “Club KSK”. - Qualification work printed as manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 205 - Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

In the qualification work, the number of wild boar populations was investigated and the hunting grounds of LLC "CLUB "KSK" were assessed for the existence of wild boar. It was established that the average quality class is – 3.42. It was determined that the existing population size (180 individuals) is 305% greater than the optimal number (59 individuals). A set of operational and biotechnical measures has been developed, aimed not only at improving the living conditions of animals, but also at regulating their numbers. The feasibility of harvesting wild boar within 23.1% (54 individuals) of the population during the audit period has been substantiated. The need for wild boar feed for the next three years has been determined. The main approaches to optimizing and maintaining the proper state of game animal populations within the farm lands, depending on the influence of factors, have been outlined.

Key words: LLC “Club KSK”, wild boar, hunting grounds, biotechnical measures, number.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІСТЬ БІОТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ІСНУВАННЯ КАБАНА ДИКОГО	9
РОЗДІЛ II. ХАРАКТЕРИСТИКА ТОВ «КЛУБ «КСК» ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ	16
РОЗДІЛ III. СИСТЕМА БІОТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ УМОВ ІСНУВАННЯ КАБАНА ДИКОГО В УГІДДЯХ ТОВ «КЛУБ «КСК»	24
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ	42

ВСТУП

Актуальність теми. Раціональне ведення мисливського господарства у сучасних умовах є одним із ключових напрямів збереження біорізноманіття лісових екосистем [14]. Особливе значення займає забезпечення оптимальних умов для існування мисливських видів, серед яких кабан дикий (*Sus scrofa* L.) відіграє важливу екологічну і господарську роль. Його популяція чутливо реагує на зміни у середовищі, наявність кормових ресурсів, рівень антропогенного навантаження та дотримання біотехнічних заходів.

У мисливських угіддях кабан дикий традиційно є одним з основних видів копитних [1]. Проте військові дії на території України, посилення стресового тиску, зниження рівня охоронних заходів, зміна структури лісових насаджень та зменшення кормової бази призвели до необхідності переосмислення підходів до його охорони та відтворення. Таким чином, постає потреба удосконалення та впровадження заходів, спрямованих на збереження чисельності та покращення умов існування як дикого кабана, так і інших видів мисливських тварин у межах досліджуваного господарства. Саме тому тема нашої роботи є актуальною та важливою.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження сучасного стану популяції дикого кабана в мисливських угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК» та розробка біотехнічних заходів, спрямованих на досягнення оптимальної чисельності цього виду та поліпшення умов його існування.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- охарактеризувати мисливські угіддя ТОВ «КЛУБ «КСК» для існування кабана дикого;
- встановити існуючу чисельність кабана дикого;
- визначити основні чинники, що впливають на стан популяції кабана;

- запропонувати комплекс біотехнічних заходів та оцінити їх ефективність застосування з експлуатаційними заходами для збереження кабана в угіддях.

Об'єкт дослідження: популяція кабана дикого (*Sus scrofa*) в мисливських угіддях ТОВ «КЛУБ КСК»; чинники, що визначають умови його існування у межах господарства.

Предмет дослідження: комплекс біотехнічних заходів, спрямованих на покращення існування кабана дикого в угіддях ТОВ «КЛУБ КСК».

Методи досліджень: мисливсько-господарські методи - детальної типологічної оцінки мисливських угідь та визначення їх придатності до існування й відтворення кабана дикого; статистичні методи - систематизації, кількісного аналізу та узагальнення даних; польові зоологічні методи - визначити фактичну чисельність та просторовий розподіл тварин шляхом проведення обліків і візуальних спостережень, порівняльно-аналітичні методи - зіставити отримані результати з даними минулих років та нормативними показниками ведення мисливського господарства.

Список публікацій автора за темою досліджень:

1. Гльоза О.М. Заходи біобезпеки для збереження кабана дикого в мисливських угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК». Ліс, наука, молодь : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. Житомир: Поліський національний університет, 2025. С. 44-45.
2. Регулювання чисельності хижих тварин у мисливських господарствах / Галушко Б.А., Гльоза О.М., Коленчак В.В., Комінарець О.Г., Сорока А.В. // Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції. Житомир, 2025. С. 71-72.
3. Сучасні виклики та енденції розвитку мисливського господарства в Україні / Гльоза О.М., Галушко Б.А., Комінарець О.Г., Коленчак В.В., Сорока

А.В. // Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, 2025. С. 73-74.

Практичне значення одержаних результатів. У роботі обґрунтовано комплекс біотехнічних заходів, реалізація яких сприяє поліпшенню умов існування дикого кабана в межах мисливських угідь угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК». Запропоновані заходи спрямовані на раціональне використання ресурсів угідь, підвищення їх кормової та захисної ємності, а також збереження популяції виду через вплив різних чинників.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційну роботу викладено на 41 сторінках і оформлено відповідно до чинних вимог. Матеріал ілюстровано 2 рисунками та 13 таблицями. Список використаних джерел містить 40 найменування.

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІСТЬ БІОТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ІСНУВАННЯ КАБАНА ДИКОГО

У сучасних умовах кабан дикий посідає одне з провідних місць серед мисливських видів і вважається одним із найперспективніших об'єктів полювання в Україні [3, 5, 12, 17].

Популяції дикого кабана широко розповсюджені в умовах Полісся, Карпат, Лісостепу та місцями навіть у степових районах [7, 16, 31].

Основними місцями проживання кабана дикого є вологі лісові масиви й густі чагарникові зарості, старі лісові вирубки, заплави річок, заболочені території та сільськогосподарські угіддя, що забезпечують тваринам доступ до різноманітних кормів [4, 15, 19, 37, 40].

У гірських районах кабан заселяє переважно букові, буково-грабові та дубові ліси, де знаходить придатні умови для відпочинку, укриття та живлення. Завдяки здатності фрагментарно змінювати свої стації проживання залежно від сезону й кормової бази, цей вид успішно підтримує життєздатні популяції в різних природно-кліматичних зонах країни [19].

Стан його популяції нині оцінюється як доволі сприятливий, особливо в порівнянні з іншими видами мисливської фауни, чисельність яких часто зазнає коливань під впливом антропогенних та природних чинників [34, 35, 39].

Варто підкреслити, що такий благополучний стан сформувався не відразу. На початку та впродовж першої половини XX століття чисельність дикого кабана була значно нижчою, а ареал його поширення був обмеженим. Тварина траплялася переважно на окремих ділянках Київської, Вінницької та Чернігівської областей, де існували сприятливі умови для її проживання. Згодом, завдяки охоронним заходам, регулюванню полювання, покращенню кормової бази та відновленню лісових масивів, популяція поступово почала зростати [3, 4].

Серед копитних тварин, що мешкають на території України, дикий кабан вирізняється найвищими показниками відтворювальної здатності. Результати багаторічних спостережень свідчать про те, що в процесі розмноження бере участь значна частка популяції – близько 77 % особин. За 20 років, у період з 1976 року по 1995 рік, чисельність дорослих тварин у відтворенні популяції становила 74–82 %, що свідчить про стабільно високий репродуктивний потенціал виду. У період 1996–1999 рр., коли загальна чисельність популяції зменшилася, частка особин залучених до репродуктивних процесів перевищила 80 %. Це вказує на компенсаторні механізми, які спрацьовують у відповідь на зниження чисельності та забезпечують підтримання відносної стабільності популяції [29].

Варто відмітити, що фактична плодючість свиноматок в Україні є однією з найвищих у Європі, в середньому понад 7 поросят на одну самку, що бере участь у розмноженні. Такий рівень значно перевищує показники сусідніх північних країн, де середнє значення становить до 6 (1-12) підсвинків. Наприклад, у державах Західної та Південної Європи кількість поросят у приплоді зазвичай становить 4–6 особин [23]. Висока репродуктивність дикого кабана в Україні зумовлена поєднанням кількох чинників: сприятливими кліматичними умовами, достатнім кормовим забезпеченням, наявністю відповідних біотопів та порівняно м'яким зимовим періодом у більшості регіонів країни. Крім того, у лісових та агролісових ландшафтах України тварини мають доступ до широкого спектра висококалорійних кормів, що сприяє швидкому відновленню фізіологічних ресурсів самок після розмноження та підтримує загалом високу народжуваність. Тому, репродуктивний потенціал дикого кабана на території України залишається одним із ключових факторів, що забезпечують швидкі темпи відновлення та зростання його популяції навіть за умов коливань чисельності та змін антропогенного пресингу [3-6].

Оскільки, приплід у дикого кабана з'являється наприкінці квітня – на початку травня, тому цей період є оптимальним для виживання новонароджених поросят. Народження молодняку в більш ранні (березень) або значно пізніші строки (липень–серпень) трапляється доволі рідко. Таку закономірність пов'язують із тим, що основну участь у розмноженні беруть саме дорослі самки, у яких фізіологічні цикли більш стабільні та прив'язані до сезонних умов [3-4].

Дослідники зазначають, що в багатьох країнах Європи структура популяцій дикого кабана характеризується переважанням молодих особин. Це, у свою чергу, зумовлює зміщення термінів появи приплоду, зниження загальної репродуктивної продуктивності та підвищення частки слабо розвинених поросят, які мають нижчі шанси на виживання [37].

Важливо звернути увагу на те, що в період гону, коли можливе схрещування тварин різних підвидів або географічних форм, підвищується загальна екологічна витривалість та адаптивний потенціал потомства. Це явище може частково компенсувати негативні зміни в популяційній структурі, забезпечуючи народження молодняку з кращими шансами пристосуватися до зміни умов середовища існування.

Кабани здатні існувати у різноманітних природних умовах. В Україні кабани населяють ліси різного віку та складу, надаючи перевагу ділянкам із густим підліском та наявністю водних об'єктів. Особливо привабливими для цих тварин є заболочені місцевості, ліси поблизу боліт або водойм. Часто кабани обирають місця проживання поблизу сільськогосподарських угідь, де доступність корму значно вища. У гірських районах вони можуть підніматися на висоти близько 350–400 метрів над рівнем моря. У регіонах з великою концентрацією популяції щільність кабанів у сприятливі періоди може досягати 30–50 особин на 1000 гектарів. Такі показники свідчать про високий рівень

адаптації виду до різних екологічних умов та його здатність ефективно використовувати наявні ресурси середовища [17].

Кабан дикий є одним із найпоширеніших та господарсько цінних видів мисливської фауни України. Його чисельність і просторовий розподіл значною мірою залежать від стану кормової бази. Нерівномірність природних кормових ресурсів упродовж року зумовлює необхідність проведення біотехнічних заходів, зокрема організації підгодівлі в осінньо-зимовий період. Рациональне поєднання природної кормової бази та штучної підгодівлі сприяє стабілізації популяції, зменшенню міграцій та запобіганню пошкодженню сільськогосподарських культур [17, 20].

Варто наголосити, що важливе значення в життєдіяльності мають сільськогосподарські угіддя, які є суттєвим елементом його кормової бази та забезпечують тварин високопоживними кормами впродовж вегетаційного періоду. Рілля, посіви кукурудзи, зернових, коренеплодів та інші агроландшафти забезпечують тварин висококалорійними та доступними кормами, особливо у періоди, коли природні ресурси є обмеженими. Саме тому кабани нерідко тяжіють до територій, де поєднуються лісові масиви й поля, формуючи стабільні кормові маршрути та сезонні міграції [8, 38].

Разом з тим, дикий кабан демонструє високу екологічну пластичність і здатний успішно існувати й у біотопах, де відсутні або мінімально представлені сільськогосподарські культури. У таких умовах він переходить до переважно природного раціону, що включає жолуді, лісові ягоди, грибні тіла, кореневища, зелений підріст, безхребетних та дрібних хребетних. Завдяки широкому спектру доступних природних кормів, а також здатності адаптуватися до їх сезонної мінливості, кабан може підтримувати задовільний фізіологічний стан навіть без аграрних ландшафтів [38].

Хоча сільськогосподарські угіддя значно підсилюють кормову доступність і можуть сприяти зростанню чисельності кабана, їх наявність не є критичною умовою для існування дорослих тварин. Гнучкість у виборі кормів і здатність ефективно використовувати як природні, так і антропогенні ресурси є одним із ключових чинників успішності дикого кабана в різних екологічних умовах.

Особливо вразливими до голодування є молоді особини, адже показники смертності тісно пов'язані з віковою структурою популяції: чим молодший кабан, тим нижча його здатність витримувати тривалі періоди нестачі кормів та суворі погодні умови.

Подібну сезонну динаміку раціону спостерігають і в інших частинах ареалу виду. У південних популяціях, де в теплі місяці переважає споживання надземної рослинності, саме в пізньоосінній та зимовий періоди підземні корми набувають вирішального значення. Їх наявність або дефіцит безпосередньо впливають на фізіологічний стан тварин, рівень їх витривалості на виживання популяції. Крім того, ослаблені тварини значно більш вразливі до хвороб, нападів хижаків та браконьєрства. Це підкреслює важливість постійного контролю стану здоров'я популяції та забезпечення достатньої кількості кормових ресурсів у природних біотопах [38].

Останні публікації та звіти вказують на суттєве коливання чисельності кабана в Україні за останні 10–15 років: після скорочення поголів'я у різні історичні періоди популяція в багатьох регіонах відновилася й навіть перевищила довоєнні показники у деяких джерелах (наприклад, оцінки 2024 року говорять про зростання чисельності на десятки відсотків у цілому по країні). Одночасно спостерігаються регіональні відмінності – у деяких областях чисельність стабілізується або коливається під впливом епізоотій та інших чинників [3, 4].

З 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення рф, в Україні було запроваджено повну заборону на полювання. Цей крок був вимушеним заходом безпеки, однак він спричинив стрімке й неконтрольоване зростання чисельності мисливських тварин. Станом на 2024 рік чисельність дикого кабана перевищила довоєнні показники більш ніж на 40% та досягла приблизно 44 тисяч особин. Серйозне занепокоєння викликає і поширення африканської чуми свиней (АЧС). Кількість випадків АЧС зросла майже на 880 %, що становить реальну загрозу для популяцій кабана дикого. У зв'язку з критичною епізоотичною ситуацією, 20 листопада 2024 року на засіданні Державної надзвичайної протиепізоотичної комісії (ДНПК) було ухвалено рішення про необхідність термінового відновлення регулювання чисельності дикого кабана шляхом проведення контрольованого полювання. Це рішення має на меті стабілізувати популяції, зменшити епізоотичні ризики та запобігти подальшому поширенню небезпечних хвороб [32].

Варто відмітити, що стан популяції дикого кабана в Україні значною мірою визначається запровадженням системних біотехнічних заходів, спрямованих на поліпшення умов існування та підвищення відтворювальної здатності виду. Завдяки створенню підгодівельних майданчиків, облаштуванню штучних водойм, контролю за якістю кормової бази та охороні місць тимчасовому відпочинку, чисельність кабанів у багатьох мисливських угіддях демонструє стабільне зростання [9-11, 22].

Заслужують уваги запроваджені біотехнічні заходи, що дозволяють підвищити існування не тільки молодняку, а й дорослих особин, зменшити негативний вплив природних чинників та хвороб, а також забезпечити рівномірний розподіл тварин у межах мисливських угідь [34, 35, 39].

Проте військові дії в Україні, а також підвищений стресовий тиск на кабана дикого, зниження ефективності охоронних заходів, трансформація

лісових насаджень або скорочення кормової бази внаслідок впливу антропогенних чинників, зумовлюють переосмислення підходів до охорони, відтворення та збереження популяції дикого кабана та запровадження комплексу біотехнічних заходів в мисливському господарстві [2, 33-35, 39].

За таких умов виникає потреба спрямована на стабілізацію чисельності й покращення умов існування не лише кабана дикого, а й інших видів мисливської фауни в межах досліджуваного господарства.

РОЗДІЛ II. ХАРАКТЕРИСТИКА ТОВ «КЛУБ «КСК» ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Місцезнаходження та короткі відомості про ТОВ «Клуб «КСК»

Мисливське господарства ТОВ «Клуб «КСК», організовано в 2010 році та знаходиться на території мисливських угідь Радомишльського району Житомирської області, яке належало ДП «Радомишльське лісомисливське господарство» (рис.2.1). В структуру ТОВ «Клуб «КСК» входять квартали єгерського обходу чотирьох лісництв (табл. 2.1.).

Загальна площа мисливського господарства становить 19859,5 га [27].

Таблиця 2.1.

Територіальний розподіл земель ТОВ «Клуб «КСК» у межах окремих землекористувачів

Назва землекористувача	Перелік кварталів, урочищ	Площа, га
Кримоцьке лісництво	1-75	4190,4
Радомишльське лісництво	4-75	4131,2
Білківське лісництво	1-114	6590,9
Поташнянське лісництво	1-78	4946,5
Всього:		19859,5

Територія ТОВ «Клуб «КСК» входить до складу Східної Європейської провінції широколистяних лісів Європейської широколистяної зони.

Згідно лісомисливського районування мисливське господарство відноситься до Поліської лісомисливської зони.

Радомишльський район Житомирської області, знаходиться в атлантико-континентальній кліматичній зоні. Клімат цієї зони помірно континентальний,

порівняно вологий і теплий. Зима реєструється м'якою, з частими відлигами, літо тепле з достатньою кількістю опадів.

Рис. 2.1. Схема розташування мисливського господарства ТОВ «Клуб «КСК» в Радомишльському районі.

На території мисливського господарства у холодний період переважають західні вітри. На весні здебільшого панують північно-західні вітри і південно-східні. Влітку переважають західні та північно-західні вітри, а восени – панують західні і південно-східні. Сильні вітри бувають у холодну пору року.

Рельєф території розміщення мисливського господарства являє собою слабо хвилясту рівнину з загальним схилом на північний схід з наявністю невеликих горбів і незначних западин. Основні лісові масиви господарства займають другу терасу р. Тетерів.

Середня висота над рівнем моря 150 м.

Основні типи ґрунтів є дерново-слабопідзолисті, піщані, глинисто-піщані, які займають 83,7% території мисливського господарства.

Територія угідь розташована в зоні достатнього зволоження ґрунту, але бувають періоди коли рослинності не вистачає вологи.

Місцерозташування ТОВ «Клуб «КСК» знаходиться в басейні р. Тетерів. Заболоченість території не значна. Крім цього, ґрунтові води залягають на глибині від 0,5 м до 5 м.

Розподіл території ТОВ «Клуб «КСК» на єгерські обходи та ділянки.

У мисливському господарстві для ефективної експлуатації угідь, проведення біотехнічних і мисливсько-господарських заходів територія розділена на єгерські обходи та відтворювальні ділянки. Межі єгерських обходів окреслюються кварталними просіками та спеціально встановленими розмежувальними лініями, які мають чітко визначені в натурі.

Територія ТОВ «Клуб «КСК» поділяється на п'ять єгерських обходів (табл. 2.2.). За кожним обходом закріплено 1 єгеря. Єгерські обходи утворені у лісництвах та мають площу від 2771,2 га до 4713,9 га на одного єгеря. Таким чином, величина єгерського обходу відповідає вимогам статті 29 Закону України “Про мисливське господарство та полювання” (не більше 5000 га лісових та 10000 га польових чи водно-болотних угідь). Вказані заходи проводяться для збільшення добування мисливських тварин та збереження маточного поголів'я з метою відтворення.

Розподіл території ТОВ «Клуб «КСК» на функціональні частини.

Варто зазначити, що загальна площа мисливського господарства становить 19859,5 га. Відповідно до вимог статті 27 Закону України “Про мисливське господарство та полювання” під відтворювальні ділянки мисливське господарство повинно відвести не менше 20% території з кращими кормовими та захисними властивостями.

Таблиця 2.2.

**Територіальне розмежування земельних площ між єгерськими
обходами у ТОВ «Клуб «КСК»**

№ обходу	Місце розташування	Площа по лісництву, га	Загальна площа, га
1	Кримоцьке лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 1-75) Білківське лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 1-3, 6-8, 15-17)	4190,4 523,0	4713,9
2	Білківське лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 4, 5, 9-14, 18-22, 32-37, 47-53, 58-63, 64-70, 112-113) Радомишльське лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 4-17, 22-28, 37-40, 50-52)	2489,0 1655,2	4144,2
3	Білківське лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 23-31, 38-46, 54-57, 71-111, 114)	3578,9	3578,9
4	Радомишльське лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 18-21, 29-36, 41-49, 53-75) Поташнянське лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 1-16, 23-30, 39-46, 54-57)	2476,0 2175,3	4651,3
5	Поташнянське лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 1-16, 23-30, 39-46, 54-57)	2771,2	2771,2
Всього по господарству: 19859,5 га			

Таким чином, на час проведення мисливськоупорядних робіт під відтворювальні ділянки відведено 4946,5 га угідь з кращими кормовими та захисними властивостями, що складає 24,9% площі ТОВ «Клуб «КСК» (табл. 2.3.).

На території мисливських угідь ТОВ «Клуб «КСК» знаходяться 5 територій природно-заповідного фонду, які не розглядаються як угіддя, що надаються землекористувачам мисливських угідь (табл. 2.4.).

Таблиця 2.3.

Розміщення відтворювальних ділянок в угіддях ТОВ «Клуб «КСК»

Назва мисливського господарства	Землевласники	Загальна площа, га
Товариство з обмеженою відповідальністю «Клуб «КСК»	Поташнянське лісництво ДП «Радомишльське ЛМГ» (кв. кв. 1-78)	4946,5
Всього: 4946,5 га		

Таблиця 2.4.

Території природно-заповідного фонду в межах мисливських угідь ТОВ «Клуб «КСК»

Назва	Категорія	Площа, га	Місце розташування	Мета створення
«Криниченька»	Памятка природи	0,1	Поташнянське лісництво (кв. 5)	Охорона 4-х дубів віком 570 років
«Берви»	Ботанічний заказник	402	Поташнянське лісництво (кв. кв. 46-49, 60-62)	Збереження чисельності сону малого та конвалії травневої
«Гута»	Лісовий заказник	77	Радомишльське лісництво (кв. кв. 49-51)	Генетичного фонду корабельного гаю XIX ст.
«Радомишльський»	Лісовий заказник	166,4	Радомишльське лісництво (кв. кв. 7, 11-13, 24-25)	Генетичного фонду корабельного гаю XIX ст.
«Раївка»	Ландшафтний заказник	206,5	Білківське лісництво (кв. кв. 90-95, 98)	Генетичного фонду корабельного гаю XIX ст.

Таким чином, господарська діяльність ТОВ «Клуб «КСК» та використання диких тварин проводиться відповідно до Законів України «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання», «Про природно-заповідний фонд України» та нормативних актів.

Штатна чисельність та структура управління мисливським господарством у ТОВ «Клуб «КСК»

Штатна чисельність посадових осіб на момент проведення досліджень відповідала потребам ведення мисливського господарства та виконання біотехнічних заходів у ТОВ «Клуб «КСК» (табл. 2.5.). Згідно з чинними законодавством України, на одного єгеря має припадати не більше 5 тис. га лісових угідь або до 10 тис. га водно-болотних чи польових мисливських територій.

Таблиця 2.5.

Існуючий штат посадових осіб ТОВ «Клуб «КСК»

Назва структурного підрозділу	Посада	Кількість штатних одиниць	Норма штатних одиниць
Апарат управління	Директор	1	1
Апарат управління	Мисливствознавець	1	1
Єгерська служба	Єгер	5	5

Отже, у ТОВ «Клуб «КСК» структура мисливських угідь сформована таким чином, що на одного штатного єгеря припадає до 5 тис. га угідь за єгерським обходом (табл. 2.2). Такий розподіл дає змогу оптимально планувати навантаження на єгерську службу та забезпечувати належний рівень охорони й догляду за мисливськими угіддями різних типів.

Методика досліджень і облік ратичних у мисливському господарстві

У мисливському господарстві ТОВ «Клуб «КСК» біотехнічні заходи плануються та виконуються відповідно до діючих нормативних документів і методичних вказівок з ведення мисливського господарства. Важливим підґрунтям для розроблення цих заходів стала методика типологізації та класифікації мисливських угідь, що забезпечує комплексну оцінку їх природних особливостей та господарської цінності [18, 25, 26, 36].

Для отримання повної та достовірної інформації про чисельність, видовий склад і просторовий розподіл ратичних тварин (кабана дикого) у межах угідь передбачається проведення систематичного обліку.

Щорічне проведення облікових робіт є обов'язковим для всіх мисливських господарств, незалежно від форми власності чи напрямів діяльності. У процесі такого обліку отримуються важливі дані, на основі яких визначаються допустимі обсяги добування тварин у наступному сезоні [13, 21].

Разом із тим, значення обліку не обмежується простим підрахунком особин. Ця діяльність охоплює аналіз змін у середовищі існування тварин, оцінку темпів відтворення популяцій, виявлення природних і антропогенних чинників смертності в різні періоди року та інші аспекти, що дозволяють глибше зрозуміти стан популяцій і тенденції їх розвитку.

Оцінювання чисельності кабана дикого у мисливських угіддях здійснювали за методом картування, охоплюючи всю площу господарства. Додатково облік тварин проводили й на підгодівельних майданчиках, які функціонують на території угідь, що дозволило отримати більш повні та достовірні дані щодо їх чисельності [13, 21, 30].

Єгері проходять визначені маршрути, відмічають на схемі обліку сліди ратичних тварин (кабана дикого) і напрямок їх пересування протягом першого дня спостережень. Додатково зазначається й чисельність тварин у кожному стаді.

Наступного дня обліковці знову проходять ті ж маршрути, повторюючи процес огляду слідів і не затираючи їх, за винятком випадків використання методу потрійного картування (окладу). Протягом двох днів вони заповнюють спеціальні облікові картки, у яких розраховують середню кількість слідів ратичних тварин на кожному маршруті.

Окрім подвійного картування, облік дикого кабана проводять на підгодівельних майданчиках, які тварини відвідують постійно. Рекомендується здійснювати облік одночасно на всіх майданчиках 3–4 рази. Хоча метод не завжди дає високу точність через труднощі визначення частоти відвідування одних і тих самих груп тварин, він ефективний для оцінки статеві-вікової структури популяції.

РОЗДІЛ III. СИСТЕМА БІОТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ УМОВ ІСНУВАННЯ КАБАНА ДИКОГО В УГІДДЯХ ТОВ «КЛУБ «КСК»

Типологічна характеристика мисливських угідь ТОВ «КЛУБ «КСК»

Головним завданням впорядкування мисливських господарств є проведення інвентаризації угідь, яка передбачає створення типології угідь, характеристику їхніх типів та визначення площ, зайнятих кожним із них.

У таблиці 3.1 наведено розподіл площі мисливського господарства ТОВ «КЛУБ «КСК» за типами угідь. Територія господарства розташована на землях державного лісового фонду та включає різноманітні види мисливських угідь. Лісові угіддя займають 98 % загальної площі господарства, з яких змішаний ліс становить – 35,29 %, хвойний ліс – 46,58 % (майже половину території), хвойний ліс (ялина) – 0,24 %, а листяний – 11,89 %.

Таблиця 3.1.

Структура мисливських угідь ТОВ «КЛУБ «КСК» за типами

Тип мисливських угідь	Площа	
	га	%
Хвойний ліс	9250,3	46,58
Хвойний ліс (ялина)	46,7	0,24
Листяний ліс	2361,2	11,89
Змішаний ліс	7009,0	35,29
Орні землі	30,7	0,15
Луки	341,8	1,72
Болота	470,8	2,37
Водойми	12,0	0,06
Разом	19522,5	98,3
Інші землі	337,0	1,7
Всього	19859,5	100

До загальної площі угідь, наданих у користування, відносяться орні землі, які займають 0,51 %, луки – 1,72 %, а болота – 2,37 %. Непридатні для ведення мисливського господарства території (інші землі) становлять 1,7 %. Такий структурний розподіл угідь забезпечує різноманітність біотопів для мисливської фауни, створює сприятливі умови для проживання ратичних тварин та визначає пріоритетні ділянки для проведення біотехнічних заходів і оптимізації мисливського використання.

Оцінка захисних і кормових властивостей мисливських угідь ТОВ «КЛУБ «КСК»

З метою ефективного ведення мисливського господарства ТОВ «КЛУБ «КСК» здійснено комплексну оцінку якості мисливських угідь за категоріями їх цінності, зокрема за захисними та кормовими властивостями, а також за рівнем впливу різних природних і антропогенних чинників на стан і чисельність мисливської фауни.

За результатами проведеного обліку чисельності мисливських тварин та опитування єгерської служби встановлено, що ратичні види і заєць-русак поширені по всій території господарства. Між лісовими кварталами наявні невеликі проміжки, якими тварини здійснюють міграційні переміщення. Орні землі значною мірою заросли порослю листяних дерев, що формує сприятливі захисні умови та забезпечує додаткову кормову базу для диких тварин.

Поділ мисливських угідь ТОВ «КЛУБ «КСК» за бонітетними класами в межах єгерських обходів, а також розрахунок середнього бонітету наведено в таблицях 3.2-3.3.

Як свідчать дані таблиці 3.2, у межах мисливських угідь ТОВ «КЛУБ «КСК» середній клас бонітету для кабана дикого становить – 3,42. Наведений показник засвідчує, що лише 11,5 % мисливських угідь придатних для кабана

дикого мають добрі кормові та захисні властивості, 24,1 % території характеризуються середнім рівнем забезпеченості, тоді як переважна частка угідь - 60,7 % – відзначається незадовільними умовами. Така структура угідь прямо впливає на розподіл та чисельність популяції кабана: за оцінками, у господарстві нараховується близько 180 особин.

Фактична чисельність кабана дикого у мисливських угіддях дозволяє організовувати відстріл у значних обсягах - до 54 особин на рік, що відповідає рівню природного приплоду та не загрожує скороченню популяції. Це підкреслить ефективність ведення господарства та збалансованого використання мисливських ресурсів.

Таблиця 3.2.

Бонітетна оцінка угідь ТОВ «КЛУБ «КСК», придатних для існування кабана дикого (єгерський обхід)

Типи мисливських угідь	Площа, га	Клас бонітету				
		I	II	III	IV	V
Хвойний ліс	9250,3	-	485,4	1873,6	6891,3	-
Хвойний ліс (ялина)	46,7	46,7	-	-	-	-
Листяний ліс	2361,2	683,7	271,2	459,5	946,7	-
Змішаний ліс	7009,0	-	1264,9	2377,5	3366,6	-
Орні землі	30,7	-	30,7	-	-	-
Луки	341,8	-	-	-	341,8	-
Болота	470,8	-	185,1	-	285,7	-
Разом	19510,5	730,5	2237,3	4710,6	11832,1	-
%	100	3,7	11,5	24,1	60,7	0
Середній бонітет: 3,42						

Варто зазначити, що на показник середнього класу бонітету впливають різні чинники, що погіршують чи покращують його. Вплив чинників визначали під час проведення мисливського впорядкування згідно з Настановою [24].

Оцінення впливу різноманітних чинників на стан популяції кабана дикого в угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК» представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Середній клас бонітету угідь ТОВ «КЛУБ «КСК» придатних для кабана дикого з урахуванням чинників, які впливають на цінність угідь

Середній клас бонітету та чинники, які впливають на цінність угідь	Номер обходу					Всього по МГ
	№1	№2	№3	№4	№5	
Середній клас бонітету	3,37	3,52	3,26	3,52	3,37	3,42
Чинники, вплив яких незалежить від користувачів мисливських угідь						
Клімат	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Чинник неспокою	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Окультуреність ландшафту	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Мозаїчність угідь	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Забезпеченість водними джерелами	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Рельєф	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Загибель мисливських тварин	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Чинники, вплив яких залежить від користувачів мисливських угідь						
Вплив хижаків	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Вплив конкурентів	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Санітарний стан	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Браконьєрство	0	0	0	0	0	0
Формування популяції мисливських тварин	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Додаткова кормова база	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
Ефективність біотехнічних заходів	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Загальний коефіцієнт впливу +/-	+0,06	+0,06	+0,06	+0,06	+0,06	+0,06
Загалом	3,43	3,58	3,32	3,58	3,43	3,48
Середній клас бонітету з урахуванням чинників	3,4	3,6	3,3	3,6	3,4	3,5

З таблиці 3.3 видно, що найбільше підвищує клас бонітету угідь вплив додаткової кормової бази через недостатню кількість кормових полів та не

ефективність проведення біотехнічних заходів через суттєву міграції дикого кабана із сусідніх мисливських угідь. Зазначені чинники підвищують бонітет на 0,2 одиниці. При врахуванні цих чинників середній клас бонітету для кабана дикого становить 3,5, а прийнятий для оптимальної чисельності тварин - 3,42.

Чисельність кабана дикого у мисливських угіддях

ТОВ «КЛУБ «КСК»

Дослідження чисельності дикого кабана в межах мисливських угідь ТОВ «КЛУБ «КСК» засвідчило збільшення популяції цього виду тварин, що зумовлено міграційним переміщенням їх із прилеглих лісових масивів внаслідок посиленого антропогенного впливу в умовах воєнного стану (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

Показники чисельності популяції дикого кабана у мисливських угіддях

Чисельності дикого кабана				
Роки	2021	2022	2023	2024
Чисельність	157	150	163	180

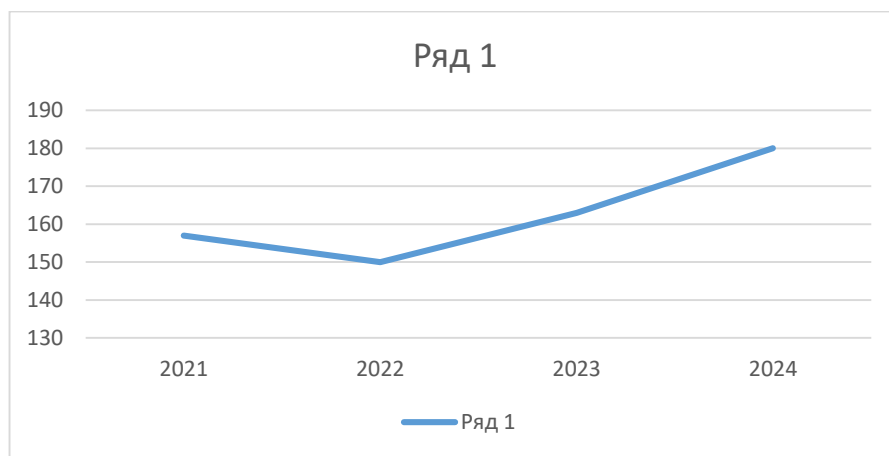

Рис. 3.1. Динаміка чисельності дикого кабана в мисливських угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК»

Отримані показники свідчать про підсилене проведення біотехнічних заходів з метою збереження популяції дикого кабана в мисливських угіддях, чисельність яких збільшена внаслідок міграції.

Показники оптимальної щільності та чисельності дикого кабана у мисливських угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК»

Для обґрунтування оптимальної чисельності тварин як визначального показника ефективного ведення мисливського господарства необхідно встановлювали їх оптимальну щільність. Розрахунки здійснювали з урахуванням середнього класу бонітету відповідно до чинної Настанови з упорядкування мисливських угідь [24]. Узагальнені результати обчислення оптимальної чисельності ратичних тварин подано в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Оптимальні показники щільності та чисельності кабана дикого в угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК»

	Номер обходу					Всього по МГ
	№1	№2	№3	№4	№5	
Площа угідь, га	4637,7	4070,9	3540,4	4548,9	2712,6	19510,5
Середній клас бонітету	3,37	3,52	3,26	3,52	3,37	3,42
Оптимальна щільність, гол/1000 га	3,2	2,8	3,4	2,8	3,2	3,0
Оптимальна чисельність, голів	15	11	12	13	9	60
Фактична чисельність, голів	40	34	36	45	25	180
% Фактичної до оптимальної чисельності	267%	309%	300%	346%	278%	300%

Відповідно до зазначеного нормативного документа було визначено, що оптимальна щільність кабана дикого в мисливських угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК» становить в середньому 3,0 особини на 1000 га.

З урахуванням площі придатних для цього виду угідь, що становить 19510,5 га, оптимальна чисельність популяції повинна становити 60 голів.

Слід зазначити, що фактична чисельність дикого кабана в угіддях складає 180 голів, що на 300 % є більшою за оптимальну чисельність голів. За таких умов постає потреба у розробленні комплексу експлуатаційних і біотехнічних заходів, спрямованих не лише на поліпшення умов існування тварин, а й на регулювання їх чисельності.

Планування чисельності та нормування вилучення дикого кабана в мисливських угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК»

Ефективне ведення мисливського господарства передбачає науково обгрунтоване та системне планування чисельності мисливської фауни, зокрема й кабана дикого, адже саме рівень популяції визначає стабільність її відтворення та раціональне використання ресурсів.

Під час визначення планових показників чисельності та норм вилучення дикого кабана на плановий період враховували певні параметри. До них належать: оптимальна та мінімально допустима чисельність популяції, за якої можливе здійснення полювання; обгрунтований відсоток вилучення; рівень природного приросту; показники відтворювальної здатності; статеві-вікова структура; природну смертність; міграційні процеси; екологічні особливості виду та стан кормової бази.

Крім того, важливе значення мають умови середовища існування, вплив хвороб, хижаків та інших біотичних і абіотичних чинників. Лише комплексний

аналіз зазначених показників дозволяє забезпечити підтримання популяції на оптимальному рівні та гарантувати її довгострокову стабільність.

Експлуатаційні заходи щодо дикого кабана в ТОВ «КЛУБ «КСК» подано в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Розрахунок оптимальної чисельності та лімітів добування дикого кабана на запланований період

Показники		Період, роки		
		2025	2026	2027
Чисельність тварин після сезону полювання		180	180	180
Приріст поголів'я	%	30	30	30
	голів	54	54	54
Чисельність з урахуванням приросту поголів'я		234	234	234
Площа стацій перебування, тис.га		19510,5	19510,5	19510,5
Щільність на 1000 га	Фактична, гол.	11,99	11,99	11,99
	Оптимальна, гол.	3,0	3,0	3,0
	Мінімальна за якої дозволяється полювання	3,0	3,0	3,0
використання відстрілу	%	23,1	23,1	23,1
	голів	54	54	54
Чисельність після сезону полювання		180	180	180
Оптимальна чисельність		59	59	59

Кормова база та підгодівля дикого кабана в угіддях

У мисливському господарстві ТОВ «КЛУБ «КСК» підгодівля кабана дикого має переважно регулюючий та підтримуючий характер для утримання тварин у межах угідь, зменшення зимової смертності, концентрації поголів'я в безпечних місцях та зниження можливої шкоди сільськогосподарським угіддям.

Продуктивність кормової бази угідь ТОВ «КЛУБ «КСК» визначається типом лісорослинних умов, повнотою насаджень, віковою структурою

деревостанів та наявністю підліску. Наприклад, в урожайні роки жолуді суттєво підвищують виживання молодняка та репродуктивні показники популяції.

Варто відмітити, що ефективність підгодівлі у зимовий період залежить від температурного показника, товщини снігового покриву, чисельності популяції та конкуренції з боку інших видів.

Результати потреби в кормах на зимовий період з урахуванням розрахункової чисельності мисливських тварин в угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК» подано в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

**Обґрунтовані норми заготівлі кормів на зимовий сезон для кабана
дикого у ТОВ «КСК «КЛУБ»**

Види тварин	Види кормів					
	Зерно, кг		Коренеплоди, кг		Кукурудза в качанах, кг	
	норма	обсяги	норма	обсяги	норма	обсяги
Кабан дикий	30	1770	100	5900	80	4720

Оскільки дикий кабан є всеїдним, то для підгодівлі в угіддях використовують зерно (кукурудза, ячмінь, овес) та сезонні коренеплоди (картопля, морква, кормовий буряк).

Підгодівлю проводять з дотриманням принципу регулярності та помірності, щоб уникнути залежності у тварин.

Підгодівельні майданчики розміщують у малодоступних та спокійних ділянках із достатнім укриттям.

Окрім безпосередньої підгодівлі на полях залишається частина врожаю зернових культур, що слугує додатковою підгодівлею дикого кабана.

Під час визначення необхідної кількості біотехнічних споруд в мисливських угіддях враховують оптимальну чисельність кабана. Орієнтовні нормативи проєктування біотехнічних споруд подано в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8.

Біотехнічні споруди в мисливських угіддях для кабана дикого

Вид тварин	Годівниці		Солонці		Штучні водопої	
	норма	обсяги	норма	обсяги	норма	обсяги
Кабан дикий	1/10	6	1/10	6	1/10	6

У мисливських угіддях солонці створюють для розміщення лизунців на основі пресованої солі, щоб задовольнити потребу тварин у мінеральних елементах. Їх улаштовують на колодах та пнях, розміщуючи в місцях сезонної концентрації кабана. Забезпечення мінеральними добавками є необхідною складовою живлення і має важливе значення для підтримання належного фізіологічного стану диких тварин.

Формування штучних водопоїв об'ємом 2–5 м³ у місцях існування дикого кабана є важливим елементом біотехнічного облаштування угідь і забезпечення необхідною кількістю води для підтримки життєдіяльності тварин, особливо в теперішніх умовах у посушливі періоди року. Облаштування водопоїв здійснюють у затінених місцях для охолодження тіла тваринам, усунення шкірних паразитів та природної дезінфекції. Варто відмітити, що штучні водойми запобігають міграції кабана, концентрації їх у безпечних ділянках мисливських угідь та підвищенню стійкості популяції.

Профілактичні санітарні заходи у мисливських угіддях

Збільшення чисельності дикого кабана та їхня міграція через воєнний стан. становить ризик поширення вірусу африканської чуми свиней серед популяції цих тварин у мисливських угіддях. У зв'язку з цим егері та мисливствознавці посилюють заходи біобезпеки на території мисливських угідь. Регулярно оглядають місця підгодівлі тварин і території угідь для виявлення загинув кабанів. Утилізацію загинув тварин проводять на місці їх виявлення, а відібраний патматеріал з трупів направляють до регіональних лабораторій для визначення причини загибелі та постановки точного діагнозу.

Місця виявлення трупів загинув тварин дезінфікують 3% розчин хлорного вапна. Також проводиться санітарна обробка місць підгодівлі тварин (годівниць, солонців). Обов'язково запроваджуються карантинні обмеження у мисливських угіддях при виявленні загинув тварин.

Регулювання чисельності дикого кабана проводиться з дотриманням заходів біобезпеки в угіддях.

Для сторонніх осіб обмежують доступ до місця існування дикого кабана.

ВИСНОВКИ

1. У користуванні ТОВ «КЛУБ «КСК» перебуває 19859,5 га мисливських угідь. Під відтворювальні ділянки відведено 4946,5 га угідь з кращими кормовими та захисними властивостями, що складає 24,9% площі мисливського господарства.

2. Лісові угіддя охоплюють 98 % загальної площі господарства, з яких 35,29 % припадає на змішаний ліс, 46,58 % – на хвойний, у тому числі 0,24 % – на ялинові насадження, та 11,89 % – на листяний ліс.

3. Територія ТОВ «КЛУБ «КСК» поділена на п'ять єгерських обходів. За обходами закріплено по одному єгерю.

4. У мисливських угіддях середній клас бонітету для дикого кабана становить 3,42. Лише 11,5 % угідь мають добрі кормові та захисні властивості, 24,1 % – середні, а 60,7 % – незадовільні, що впливає на чисельність популяції, яка оцінюється у 180 особин.

5. Фактична чисельність дикого кабана в угіддях дозволяє проводити добування до 54 особин на рік (23,1%), що відповідає рівню природного приросту та не загрожує скороченню популяції, підкреслюючи ефективність господарського ведення та збалансоване використання мисливських ресурсів.

6. Найбільший вплив на підвищення класу бонітету угідь має додаткова кормова база через обмежену площу кормових полів та недостатню ефективність біотехнічних заходів у зв'язку з міграцією дикого кабана з сусідніх угідь. Ці фактори підвищують бонітет на 0,2 одиниці. З урахуванням цього середній клас бонітету для дикого кабана становить 3,5, тоді як для оптимальної чисельності тварин він прийнятий на рівні 3,42.

7. З урахуванням площі придатних для цього виду угідь, що становить 19510,5 га, оптимальна чисельність популяції повинна становити 60 голів. Наразі фактична чисельність – 180 голів, що на 300 % перевищує оптимум. Це зумовлює

необхідність запровадження комплексу експлуатаційних і біотехнічних заходів для регулювання чисельності кабана дикого.

8. На зиму 2022 року для дикого кабана слід заготовити 11,52 т кукурудзи, 14,4 т коренеплодів, 4,32 т зернових кормів та 5,75 т силосу або сінажу.

9. Облаштували по 6 солонців, годівниць та штучних водопоїв для існування в мисливських угіддях дикого кабана.

10. Зростання чисельності дикого кабана та їхня міграція в умовах воєнного стану підвищують ризик поширення вірусу африканської чуми свиней у популяції, тому в угіддях посилюють заходи біобезпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко Є. Основні показники придатності мисливських угідь для кабана дикого у ДП «Жмеринське ЛГ» Вінницької області. Ліс, наука, молодь : матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. Житомир : Поліський національний університет, 2021. С. 45-46.
2. Актуальні проблеми мисливських господарств Житомирської області / С.В. Іщук, А.О. Коваль, Д.О. Шлапак, Л.В. Бездітко // матер. 78 Всеукр. наук.-практ. студ. конф. «Науковий пошук молоді для сталого розвитку лісового комплексу та садово-паркового господарства». Київ : Вид-во НУБіП України, 2024. С. 73-74.
3. Аналіз динаміки чисельності популяції кабана дикого *Sus Scrofa* (Linnaeus, 1758) у рамках моделі Ферхюльста. Грод І.М., Шевчик Л.О., Голіней Г.М. [та ін.]. *Екологія*. Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Біол., 2023. Т. 83, № 1-2. С. 49-59.
4. Антонець Н.В. Структура і динаміка популяції дикого кабана Хоперського заповідника. *Лісівництво і агролісомеліорація*. Харків. 2006. Вип. 110. С. 247-255.
5. Антонець Н.В. Особливості екології дикого кабана Дніпровсько-Орільського заповідника. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2003. Вип. 13.2. С. 74-77.
6. Антонець Н. В. Таксономічне багатство ссавців Дніпровсько-Орільського природного заповідника. *Праці Теріологічної школи*. Том 12. Київ. 2014. С. 17-21.
7. Біологія лісових птахів і звірів: навч. посіб / І.С. Делеган, І.І. Делеган, І.І. Делеган. Львів : Поллі, 2005. 600 с.

8. Бондаренко Т.В., Ходзінський В.П. Вплив рийної діяльності дикої свині (*Sus Scrofa* L.) на підлісок. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.18. С. 27-35.
9. Бондаренко В. Д. Біотехнія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Д. Бондаренко. Львів: Престиж інформ, 2002. Ч. 2. 352 с.
10. Бондаренко В.Д. Біотехнія : навч. посібник. Ч. 1. Львів: ІЗМН, 1998. 203 с.
11. Бондаренко В.Д. Біотехнія : навч. посібник Ч. 2. Львів: ІЗМН, 2001. 203 с.
12. Бондаренко В.Д. Мисливствознавство / В.Д. Бондаренко, І.В. Делеган, К.А. Татаринов та ін. Київ : РНМКВО, 1993. 197 с.
13. Бондаренко В.Д., Делеган І.В., Соловій І.П. Облік диких тварин. Практичні рекомендації. Львів, 1989. С. 1–65.
14. Волох А.М. Проблеми управління ресурсами мисливських тварин в Україні. Збірник матеріалів II-го Всеукр. з'їзду екологів з міжнародною участю. Вінниця, 2009. С. 196-198.
15. Волох А. М. Структура популяції дикого кабана (*Sus scrofa*) в степовій Україні. *Вісник зоології*. Київ, 2002. Т. 36. № 6. С. 51-56.
16. Волох А. М. Великі ссавці Південної України в ХХ ст. (динаміка ареалів, чисельності, охорона та управління) : автореф. дис. д-ра біол. наук : 03.00.08. Ін-т зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України. Київ, 2004. 35 с.
17. Гльоза О.М. Заходи біобезпеки для збереження кабана дикого в мисливських угіддях ТОВ «КЛУБ «КСК». Ліс, наука, молодь : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. Житомир: Поліський національний університет, 2025. С. 44-45.
18. Гунчак М.С. Рекомендації по типології та бонітуванню мисливських угідь для диких копитних тварин. 1995. 28 с.

19. Гунчак М. Стан популяцій диких копитних тварин у Карпатах. Великі ссавці Карпат : матеріали Міжнар. екологічної конф. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2000. С. 7-11.
20. Євтушевський М. Н. Свій серед вепрів. *Лісовий і мисливський журнал*. 2005. № 2. С. 30-32.
21. Лебедева Н.І., Петриненко В.В. Методи обліку мисливських тварин. Конспект лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 62 с.
22. Лебедева Н.І., Петриченко В.В. Біотехнія. Навчально-методичний посібник до лабораторних робіт. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 90 с.
23. Лозан А. М. Дикий кабан (*Sus scrofa L.*) у Молдавії, його етологія та практичне використання: автореф. дис. д-ра біол. наук : 03.00.08. Ін-т зоології АН УРСР. Київ, 1983. 23 с.
24. Настанова з упорядкування мисливських угідь. Київ : Вид-во Держкомлісу України, 2002. 113 с.
25. Новіцький Р.О., Домніч В.І. Основи мисливствознавства : навч. посібник. Д.: Артлогос, 2011. 72 с.
26. Петриченко В.В. Типологія мисливських угідь : навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2009. 110 с.
27. Проект організації і ведення мисливського господарства ТОВ «КЛУБ «КСК» ТОВ, 2012. 210 с.
28. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>
29. Регулювання чисельності хижих тварин у мисливських господарствах / Галушко Б.А., Гльоза О.М., Коленчак В.В., Комінарець О.Г., Сорока А.В. // Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції. Житомир, 2025. С. 71-72.

30. Різун Е. Облік мисливських звірів у мисливських угіддях (огляд методик). *Novitates Theriologicae. Pars 10* (2017). С. 121-132.
31. Смаголь В.М. Гаврись Г.Г. Біологія та етологія мисливських тварин: курс лекцій. Київ: НАУ, 2004. 60 с.
32. Сучасні виклики та тенденції розвитку мисливського господарства в Україні / Гльоза О.М., Галушко Б.А., Комінарець О.Г., Коленчак В.В., Сорока А.В. // *Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, 2025. С. 73-74.*
33. Турлова Ю. А. Браконьєрство як загроза тваринному світу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. Вип. 11. 2008. С. 356-358.*
34. Хоєцький П.Б. Вплив чинників середовища на щільність мисливських звірів. *Науковий вісник УкрДЛТУ : зб. наук.-техн. праць. Львів : Вид-во УкрДЛТУ. 1999. Вип. 9.12. С. 169-174.*
35. Хоєцький П. Б. Вплив екологічних та антропогенних факторів на чисельність мисливських звірів в заповідних екосистемах. *Проблеми ландшафтної архітектури, урбоекології та озеленення населених місць : матеріали Першого міжнарод. семінару. Том. 2. Львів, 1998. С. 75-81.*
36. Хоєцький П.Б. Практикум з мисливствознавства. Львів : Сполом, 2007. 64 с.
37. Хоєцький П.Б. Динаміка чисельності дикої свині (*Sus scrofa L.*) у західному регіоні України. *Лісівництво і агролісомеліорація. Харків: УкрНДІЛГА, 2009. Вип. 115. С. 291-295.*
38. Шадура А.М. Основні запаси природних кормів кабана звичайного у лісах східного Полісся України. *Науковий вісник, 2004, Вип. 14.5. С. 119-127.*
39. Шейгас І.М., Гунчак М.С. Біотехнічні заходи зменшення впливу

негативних чинників на мисливську фауну. *Лісівництво і агролісомеліорація*. Харків. 2002. Вип. 100. С. 4-12.

40. Яндюк А.М. Оптимальні стації проживання кабана дикого (*Sus Scrofa*) в умовах півдня Житомирського Полісся. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2011. Вип. 21.9. С.41-44.

ДОДАТКИ